

Möjekleriň aýratynlyklary

geň-taňsy

Category: Geň-taňsy wakalar, Goşgular, Kitapcy, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025
Möjekleriň geň-taňsy aýratynlyklary

MÖJEKLERİŇ GEŇ-TAŇSY AÝRATYNLYKLARY

Gadymy türkmenler näme üçin başga jandary däl-de, "Gök tüýli sähra börüsini" simwol edinipdir. Saparmyrat Türkmenbaşynyň "geçmiş ruhunyň janlylygyny, diriliginı bu ýerde aýratyn aýratyn bir usul – reňkler, öwüşginler arkaly aňladýan "Gök böri" atly ajaýyp şygrynda" bu sowala şeýleräk jogap bar:

Ýyldyrymlap Gökden indi Gök Böri
Ol çabyrap göm-gök ýalyn ýalydy.
Garaňky,
gaflatly,
gadym dünýäde
Görkezýär ol Oguz hanyň ýoluny.

Gök Böri ~
halaty arşy-aglanyň,
Gök Böri ~
Taňrynyň alamatydy.
Zemine getirdi Hakyň hikmeti
Arşdan ynsan söýen adalatyny!

Merhum ýazyjymyz Osman Ödäniň hem belleýsi ýaly, "...oguzlarda, esasan möjek oňon hasaplanypdyr. Oguz hanyň dini düşünjesinde möjek merhum eždatlaryň ruhuny däl-de, Gök Taňrynyň wekilini alamatlandyrypdyr.

Gök böri Oguz hanyň öňüne düşüp, basyp almaly ýurtlary görkezýär. Ol Oguz hanyň ýol görkezijisi. Ol onuň ähli ýeňişleriniň ýardamçysy hem alamaty.
...Gök -Böri – Asman Börüsü diýmekdir. Ol Göktaňrynyň wekili

hökmünde çykyş edýar".

"Oguznamada" Gök Böriniň peýda bolşy şeýle suratlandyrylýar:

"Çadyr dikip, üýşmek bolup ýatdylar. Daň atanda, Oguz hanyň çadyryna Gün dek bir şöhle düşdi. Ol şöhläniň içinden gök tüýli, gök ýally uly bir erkek böri çykdy. Bu böri Oguz hana şeýle diýdi: "Heý, Oguz, sen ýaýla esger çykarsaň, men seniň öñünde ýol başlap giderin". "Birnäçe günden soň Gök tüýli, gök ýally uly erkek böri durdy. Oguz leşgerleri hem ýollaryny togtatdylar".

Görüşüniz ýaly, Gök Böriniň togtan ýerinde çadyrlar dikiliп, söweş tebli kakylýar. Gök Böri Oguz hana dünýäni almaga kömek edýär.

Gök böriniň ýolgörkeziji sypaty "Gorkut atada" hem dowam edýär. Mysal üçin, Salyr Gazan öyi ýagmalananda:

"Garangu ahşam olanda günü togan!
Gar ile ýagmyr ýaganda är kibi duran...
Gara goç atlary kişňeşdiren
Gyzyl düwe gördüğinde bozlaşdyran,
Akja goýun gördüğünde,
guýruk çyrpyp gamçylaýyn,
Arkasyny urub, berk agylyň ardyn söken,
Garmabu, goç semizin alyp tutan,
Ganly guýruk alyp, çab-çab ýuwdan,
Awazy gara köpekleré gowga salan,
Çakmaklyja çobanlary düňle ýügürden,
Ordamyň habaryn bilermisen,
diýgil maňa?!
Garabaşym gurban olsun, gurdum saňa!"

– diýip, möjege ýüzlenýän bentleriniň iň soňky iki setirinde bu sypat açık ýüze çykýar. Aslynda, "Gurt ýüzi mübärek" diýip, halk arasında nakyla öwrülip giden aýtgy hem Salyr Gazanyň aýdan sözüdir. "Gurt çagasyndan ekdi bolmaz" diýen aýtgy bolsa, orta asyrlarda türkmeniň erkini syndyryp, ony bakna,

ekdi edip bolmajagyna göz ýetiren kese ýerli basybalyjylaryň agzyndan ýaýran sözdür.

Belli şahyr Nobatguly Rejebow: "Görogly enesiniň garnyny ýaryp, görden çykanda ony ilki emdirenenem möjekdir. Aydyjy bagşylarymyz ony "geçä" öwrüp juda uly we gödek ýalňyşlyk goýberipdirler" diýip aýdýar.

Baýramgeldi Çaryýewiň "Gök böri" makalasynda aýdylyşyna görä, "Yrakda türkmenler öz guran metjitlerini "Gökböri" diýip atlandyrypdyrlar".

Gadymy türkmenleriň "Ergenekon" dessanynda hem möjegin yólgörkeziji sypaty orta çykýar. "Görogly" eposynda bolsa Göroglynyň "gurt oýny" taktikasy möjekden ata-babalarymyzyň alan başga bir aýratynlygy hökmünde suratlandyrylýar. Ýadyňzda bolsa, bu tilsimli oýny baryp ahamenider döwründe basybalyjy hökümdar Dariniň müňlerce goşunyny ýeke özi Garagumuň jümmüşine äkidip, suwsuz gyrmagyň hötdesinden gelen Şirak hem oýnaýar.

Ýazyjy Juma Hudaýgulyýewiň "Türkmeniň ahwaly" makalasynda habar bermegine görä, "hytaý awtorlary "türk hany" we "möjek" sözlerini sinonim sözler hasaplapdyr".

Taryhda Gökböri adam ady bolubam hyzmat edipdir. Muňa mysal edip, Mosuldaky türkmen atabegliginiň hökümdary Muzaffereddin Gökbörini we Eýýuby türkmenleriniň şöhratly soltany Selaheddin Eýýubynyň dogany Gökbörini görkezmek bolar. Şeýle-de ýiteňkirlän türkmen halk oýunlarynyň arasynda "gökböri" diýen ýetginjekler oýny hem bar. Möjegin biologiki aýratynlyklaryna geçmezden öň Gök böri oñonynyň çeber edebiýatda şekillenişine gysqaça ser salalyň.

Gökböri ynanjynyň ýolgörkeziji sypaty meşhur türk ýazyjysy Hüseýin Nihal Atsyzyň "Bozqurtlar" epopeýasynda ussatlyk bilen

teswirlenýär. Şeýle-de Gök böri oňony bilen baglanyşykly ýazyjy Serdar Ataýewiň "Bozgurt kowmunyň dessany" romanynyň bardygyny-da ýatlamana geçmek bolmaz.

(Maglumat üçin seret: http://kitapcy.ml/news/bozgurt_kowumynyn_destany/2018-11-27-3616).

Öz gezeginde ata-babalarymyz möjegin sypatlaryny öz häsiýetlerine siñdiripdirler. Muny käbir eserleriň adyndan hem görmek bolýar. Türk ýazyjysy Halide Edip Adivaryň "Daga çykan möjek" ("Dağa çıkan kurt"), Nihal Atsyzyň "Däli möjek" ("Deli Kurt"), Çingiz Aýtmatowyň "Urkaçy möjegin düýşleri", Kömek Kulyýewiň "Gökböri", Osman Ödäniň "Möjek kanuny", Hemra Sirowyň "Möjegin ogly", "Möjekli ahwal", Şahymerdan Saryoglynyň "Gurt çagasy ekdi bolmaz" ýaly ululy-kiçili eserleri, şahyr Begmyrat Ussaýewiň "Möjegin ölümü", Nobatguly Rejebowyň "Gurt" goşgulary muňa mysaldyr.

Umuman, möjegin ata-babalarymyzyň durmuşynda tutan orny, möjegin çeper edebiyatdaky obrazy barada kän-kän gyzykly maglumatlary agzap geçse boljak. Emma makalamyzyň maksady bu däl-de, möjegin biologiki aýratynlyklaryna ünsi çekmek bolansoň, ýokarda agzanlarymuz bilen çäklenäýeliň.

Geliň, indi bolsa möjegin aýratynlyklaryna şu aşakdaky görünüşde görkezip geçeliň:

- Möjekler atasyna garaşlydyr. Möjek sürüsinden azaşan bir erkek möjek duş gelen gelegurt sürüsine goşular we dessine sürüniň ýolbaşçylygyny ele alar.
  - Möjek erkinligiň aşygydyr. Dünýä boýunça ýeke-täk eldekileşdirmek mümkün bolmadyk jandar Orta Aziýanyň möjekleridir. Bu haýwan ele salynaýan ýagdaýynda hem öz-özüne kast edýär. Möjek bendiliği kabul etmeýän jandar. Möjegin boýnuna tasma dakyp, ony kapasa gabap bilmersiňiz.
  - Bir möjek diňe iýjegini awlaýar we çagaly haýwana hüjüm etmeýär, awlamaýar. Möjek läş etini iýmeýär. Öz awuny özi awlaýar. Basqa haýwanlaryň awlan awuny-da iýmeýär.

- Möjekler ýoldaşyna gaty gabanjaň. Urkaçy möjek hiç haçan gelegurt bilen ýanaşmaýar. Möjek ýeke-täk ýoldaş saýlap alýar. Ýoldaşy ölmänkä başga ýoldaş gözlemeýär.
- Möjek sürüsi sagdan, çepden we merkezden gelen esasy güýç bilen duşmana hüjüm edýär. Möjek juda gaýduwsyz bolýar we iň soňky demine çenli göreşmäge ukyply jandar.
- Möjekleriň ýeke-täk ýolbaşçysy bolýar we süri onuň görkezmesinden çykmaýar. Möjekler öňbaşçylaryna we palydyr, olar boş wagtlarynda hem daş-töwerekleriniň howpsuzlygyny üpjün etmegi ýatdan çykarmaýar. Möjekler aw, köpcülikleýin ýasaýyış şertlerine eýermek we ş.m taraplary babatda bitewi bir dissiplinanyň içindedir.
- Möjekler guramaçylykly ýagdaýda ýasaýar. Möjek toparlaýyn türgenleşikden hem galmaýar we erkinligine iň soňky derejede baglydyr.
- Garda ýöräp barýan kyrka golaý möjekden ybarat sürä syn etseňiz, diňe baş ýa alty sany möjegiň aýak yzyny görersiňiz. Çünkü topardaky möjekler suriniň başyny çekip barýan möjegiň aýak yzyna basyp ýöreýärler. Olar şolar ýaly derejede ünslüdirler. Möjekler hiç haçan guramaçylyksyz we baş-basdak hereket etmeýär, awlanmaýar.
- Bir möjegiň ene-atasy birden öläyen ýagdaýynda, ol möjek ýetim galýar. Emma suriniň ierarhiýasy ýeke galan möjek çagasyňň hossarsyz galmagyna ýol bermeýär. Suriniň beýleki agzalary ýetim möjek çagasyň öz çagalary ýaly ulaldýarlar.
- Türkmenleriň oñony "Gök tüýli sähra möjegidir", ýagny "GÖK BÖRI".
Möjegiň bu görünüşi diňe Orta Aziýada ýasaýar. Megerem, türkmenler gökböriniň bu özboluşly aýratynlyklary üçin ony özüne oñon edinip alan bolmaly.
- Möjekleriň beýnisi, iň ýakyn garyndaşlary bolan itlere garaňda 30% ulydyr. Bu diýmek itlerden 30% köp maglumat

ýatlarynda saklap bilyär.

- Möjekler söýüp saýlap alan ýarlaryna iň wepaly jandardyr. Möjekleriň 88%-ni saýlan ýarlary bilen iň soňky demlerine çenli bile bolýar.
- Möjekleriň ýüňi iki gat bolýar, olaryň biri ýylylyk, beýlekisi reňk we görk üçin.
- Şugüne çenli tutulan iň uly möjek, Ukrainadadyr. Onuň agramy 96 kg.
- Bir möjeginiň ortaça iň ýokary tizligi 65 km/s. Iň uzaklyga bököjiligi 5 metr.
- Bir möjek sürisinde iň köp 40 sany möjek bolýandyr.
- Warşawa uniwersitetinde geçirilen barlagda, 15 sany it güjügi bilen 14 sany möjek güjüginiň arasynda akylllylyk barlagy geçirildi. Bu barlagda it çagasynyň diňe 4-si gowy netije aldy, emma möjekleriň ähli 15-si hem ýokary netije görkezdi.
- Diňe möjek özünden güýçli haýwan bilen urşyp bilyär we ölende garşydaşynyň gözüne seredip ölüär.

Tayýarlan: Gökböri.

Geň-taňsy wakalar